

ЛІТАРАТУРАЗНАЎСТВА
LITERARY SCIENCE

УДК 821.161.3
<https://doi.org/10.29235/2524-2369-2019-64-4-482-493>

Паступіў у рэдакцыю 13.02.2018
Received 13.02.2018

В. В. Круглова

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, Мінск, Беларусь

**ПАЭТЫЧНАЯ ПАРАДЫГМА ХІХ СТАГОДДЗЯ І МЕТРЫЧНЫ РЭПЕРТУАР
ВЕРШАВАНЫХ ТВОРАЎ ЯНКІ ЛУЧЫНЫ**

Анотацыя. Акцэнтуюцца увага на становленні беларускага стихаслоўжэння, прослежваецца працэс паступеннага перахода ад народнай (інтонацыйна-сказовай) сістэмы к сілабічнай, якая пазьжэ ўступіла месце тонічнай сістэме, а ў выніку аб'яднання яны сфарміравалі сілаба-тонічную сістэму, якая існуе і ў ХХІ в. Значна ўплывае на развіццё народнага і тонічнага стихаслоўжэння, польскай літаратуры на развіццё сілабічнай сістэмы, рускай літаратуры на фарміраванне сілаба-тонічнага стихаслоўжэння. Падкрэўваецца складаны шлях развіцця беларускага стихаслоўжэння ў ХІХ в. Разглядаецца разнастайнасць выкарыстаных строфаў (3-, 9-, 10-, 12-слэбныя) і стоп (катрен, септима, секстына) паэтамі ХІХ стагоддзя. Даследавацца асаблівасці стихаслоўжэння Янкі Лучыны, прыводзяцца колькасныя даныя і працэнтнае суадносіненне па наступным аспектах: строфіка, рыфма, памер стиха, сістэма стихаслоўжэння, колькасць і упарадкаванне строк. Вызначаецца роля Янкі Лучыны ў развіцці беларускага і польскага стихаслоўжэння ХІХ в., якая заключаецца ў ўвядзенні паэтам сілаба-тонічнай сістэмы і мужскай рыфмы ў польскую літаратуру, ў набліжэнні стихатворення к разгаворнай мове ў беларускай літаратуры, што ўплывала на лёгкасць яго воспрыймацца.

Ключавыя словы: метрычны рэпертуар, строфа, рыфма, стих, стихаслоўжэнне, суадносіненне стихатворных сістэм, метрычная стопа

Для цытавання. Круглова, В. В. Паэтычная парадыгма ХІХ стагоддзя і метрычны рэпертуар вершаваных твораў Янкі Лучыны / В. В. Круглова // Вес. Нац. акад. навук Беларусі. Сер. гуманіт. навук. – 2019. – Т. 64, № 4. – С. 482–493. <https://doi.org/10.29235/2524-2369-2019-64-4-482-493>

O. V. Kruglova

Belarusian State University, Minsk, Belarus

**POETIC PARADIGM OF THE XIX CENTURY POETRY
AND METRIC REPERTOIRE VERSE BY YANKA LUCHINA**

Abstract. In the article the formation of Belarusian poetry is considered. Process of gradual transition from folk (intonation and saying) system of versification to syllabic system that gave way to the tonic system is observed, together they formed a syllabic-tonic system, which is used in the XXI century. The influence of folklore over the improvement of national and tonic versification, of Polish literature over the development of syllabic system, of Russian literature over the formation of syllabic-tonic versification is noted. Difficult development path of Belarusian poem in the XIX century is highlighted. The article reviewed diversity of used verses (3-, 9-, 10-, 12-syllable) and stop (quatrain, seventh, sestina) by poets of XIX century. Particularities of versification by Yanka Luchina are analyzed, quantitative data and composition in percents upon the following aspects are given: stanza and rhyme, verse size, versification system, quantity and ordering of rows. The role of poetry by Yanka Luchina in development of Belarusian and Polish poetry of the XIX century, which consists in introduction of syllabic-tonic system and masculine rhymes to Polish literature, in verses approaching to colloquial language in Belarusian literature that influenced the perception of lightness.

Keywords: metrical repertoire, stanza, rhyme, verse, versification, combination of versification systems, metrical foot

For citation. Kruglova O. V. Poetic paradigm of the XIX century poetry and metric repertoire verse by Yanka Luchina. *Vesti Natsyional'noi akademii navuk Belarusi. Seriya humanitarnykh navuk = Proceedings of the National Academy of Sciences of Belarus. Humanitarian series*, 2019, vol. 64, no. 4, pp. 482–493 (in Belarusian). <https://doi.org/10.29235/2524-2369-2019-64-4-482-493>

Уводзіны. Першапачатковай сістэмай вершавання ў беларускай літаратуры была народная, або інтанацыйна-сказавая. Беларускі верш прайшоў складаны шлях развіцця. У выніку ўзаемадзеяння фальклорных і літаратурных традыцый выпрацоўвалася форма беларускага верша. У эпоху Сярэднявекі ў беларускай літаратуры панавала антычнае вершаванне, якім карысталіся М. Гусоўскі, Я. Вісліцкі і інш.

Прыкладна ў XVI ст. беларуская літаратура следам за польскай пераняла традыцыю сілабічнага вершавання. Узорами беларускага сілабічнага верша з’яўляюцца тэксты Францыска Скарыны, Андрэя Рымшы, Афанасія Філіповіча, Сімяона Полацкага і інш. У XVI ст. абавязковай умовай у вершы была пастаянная колькасць складоў. У гэты перыяд адбылося ўсталяванне рыфмы, якая ў сярэднявеквым вершаванні выконвала ролю рытарычна-стылістычнага ўпрыгожання мовы, а ў XVI ст. яна стала адным з найважнейшых структурных элементаў верша і адзнакай яго метрычнасці.

У XIX ст. адбылася эвалюцыя беларускай вершаванай сістэмы. Беларуская літаратура ў гэты перыяд прайшла вельмі складаны шлях развіцця ў сувязі з адсутнасцю дзяржаўнай беларускай мовы і адпаведна даволі вузкім яе выкарыстаннем, у сувязі з чым асноўнай крыніцай выпрацоўкі версіфікацыйных форм з’яўляўся фальклор. Народнае вершаванне стала прыкметна пашырацца, што падкрэсліў М. Грынчык: «Пранікненне народна-паэтычных традыцый у беларускую літаратуру пачатку XIX ст. <...> набывае рысы ўсё больш усвядомленыя і маштабныя» [1, с. 30].

У першай палове XIX ст. беларуская літаратура арыентавалася на вопыт больш развітой польскай літаратуры. Таму найбольш распаўсюджанай сістэмай вершавання з’яўлялася сілабіка. Аднак паступова пачала назірацца тэндэнцыя да спалучэння рыс сілабічнага і танічнага верша, што ў першую чаргу было ўласціва творчай практыцы паэтаў-рамантыкаў, якія, з аднаго боку, бралі за аснову польскую версіфікацыйную сістэму, з другога – былі моцна звязаны з беларускай народнай культурай. Ян Баршчэўскі, Ян Чачот, Аляксандр Рыпінскі і іншыя паэты сінтэзавалі інтанацыйны верш, уласцівы для народна-песеннай лірыкі, і сілабічны.

Паступовае знікненне сілабічнага вершавання і выцясненне яго танічнай сістэмай адзначыў М. Грынчык: «Адміранне сілабічных канонаў і ўзмацненне ўплыву народнай тонікі – характэрная асаблівасць амаль усёй беларускай паэзіі пачатку XIX ст.» [1, с. 85].

Інтанацыйная структура беларускага верша першай паловы XIX ст. набліжана да апавядальных фальклорных традыцый. У выніку ўплыву народна-песенных традыцый у беларускай літаратуры ўсталявалася чатырохрадкоўе з перакрыжаванай рыфмоўкай. Асаблівай увагі заслугоўвае творчасць Яна Чачота, які здолеў на працягу невялікага перыяду творчасці прайсці шлях ад сілабізму да акцэнтнага верша, які ўся беларуская літаратура праходзіла праз цэлае XIX ст. Для развіцця беларускай версіфікацыі вялікае значэнне маюць паэмы «Энеіда навыварат» і «Тарас на Парнасе». Паэмы значна апырэджвалі свой час, бо ў выніку ўплыву больш развітой украінскай літаратуры ў іх значна пераважала сілаба-тоніка, што зрабіла моцны ўплыў на беларускую паэму. У распрацоўцы народнага танічнага вершавання праявіўся талент Вінцэся Каратынскага. Яго верш «Туга на чужой старане» – найбольш ранні і ўдалы прыклад танічнага верша. У сярэдзіне XIX ст. працягвалася суіснаванне літаратурнай і фальклорнай традыцыі. М. Грынчык вызначыў імкненне кожнай з гэтых традыцый выцясніць іншую: «Барацьба двух метрычных пачаткаў – літаратурнага і фальклорнага – характэрная асаблівасць развіцця ўсёй беларускай паэзіі XIX ст.» [1, с. 91].

Выкарыстанне сілабічнага і танічнага відаў верша характэрна і для Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча, у творчасці якога значную ролю пачалі адыгрываць апорныя фразавыя націскі, што ўзбагацілі рытмічную арганізацыю верша. В. Дунін-Марцінкевіч надаваў вялікую ролю рыфме. У яго творчасці шырокае распаўсюджанне мела секстына з рыфмай ААВССВ і септыма – АААВСС. Творчасць В. Дуніна-Марцінкевіча паслужыла таму, што ў беларускай літаратуры пачалі складвацца перадумовы сілаба-танічнай сістэмы.

Францішак Багушэвіч на пачатковым этапе творчай дзейнасці шырока выкарыстоўваў 12-складовік з пастаяннай цэзурай, што ўласціва зборніку «Дудка Беларуская». Паступова паэт пачаў скарачаць сілабічны верш да 9- і 10-складовіка, што назіраецца ў наступным зборніку «Смык Беларускі». Тэндэнцыя скарачэння стапы набліжала верш да сілаба-танічных трохстопных памераў. Паэт аддаляўся ад сілабічнай сістэмы, набліжаючыся да фальклорных танічных традыцый.

Ф. Багушэвіч – першы беларускі паэт, які звярнуўся да традыцыі народнага каламыйкавага верша, што яскрава прасочваецца ў «Песнях». Паэт адчуваў сябе найбольш свабодна ў сферы, блізкай да народнай паэзіі. У творчасці Ф. Багушэвіча, у параўнанні з В. Дуніным-Марцінкевічам, назіраецца большая разнастайнасць страфы. Ён ужываў наступныя катрэны: АВАВ, ААВВ, а таксама яму належыць значная роля ў распарацоўцы септымы з рыфмай ААВВСВВ.

Дзякуючы Ф. Багушэвічу, В. Каратынскаму і іншым мастакам слова, у XIX ст. у выніку ўплыву народнай паэзіі склалася літаратурнае танічнае вершаванне. У канцы XIX ст. сілабічнае і танічнае вершаванне паступова саступіла месца сілаба-танічнаму, узмацніўся ўплыў рускай літаратуры на беларускую, што яшчэ больш замацавала традыцыі сілаба-тонікі.

Характэрнай асаблівасцю творчасці Фелікса Тапчэўскага, Адама Гурыновіча з’яўлялася імкненне спалучыць сілаба-тоніку з фальклорнай паэтыкай. Адаму Гурыновічу ўласціва выкарыстанне ў адным вершы двух блізкіх памераў, сярод якіх пераважалі трохскладовыя.

Пранікненне народна-паэтычных традыцый у беларускую літаратуру атрымала шырокае распаўсюджанне, што працягвалася ў другой палове XIX ст., а таксама ў пачатку XX ст. Працэс пераходу да сілаба-тонікі быў складаным у выніку неразвітасці літаратурнага працэсу ў цэлым. У выніку ўзмацнення ўплыву народнай тонікі назіраецца паступовае адміранне сілабікі.

Асноўная частка. Сістэма вершавання кожнай літаратуры цесна звязана з моўнымі асаблівасцямі народа, на мове якога ствараюцца лірычныя творы. Напрыклад, для польскай мовы ўласцівы пастаянны націск на перадапошні склад, за невялікімі выключэннямі. Адпаведна ў польскай літаратуры найбольш распаўсюджанымі былі вершы ў сілабічнай сістэме. Гэта, аднак, не азначае немагчымасць напісання польскамоўнага верша ў сілабічна-танічнай сістэме, але склалася літаратурная традыцыя выкарыстання сілабічнага вершавання. Ролю моўных асаблівасцей і літаратурнай традыцыі ў фарміраванні вершаванай сістэмы падкрэсліў М. Гаспараў: «Вершаваная сістэма мовы складваецца пад перакрываваемым уплывам двух фактараў: фаналагічных даных мовы і літаратурнай традыцыі верша. Узаемадзеянне гэтых двух фактараў здзяйсняецца на двух узроўнях, метрычным і рытмічным. На метрычным узроўні яно вызначае набор ужывальных вершаваных памераў і прапорцыі іх ужывальнасці; гэта мы і называем “метрычным рэпертуарам” верша. На рытмічным узроўні яно вызначае набор ужывальных рытмічных варыяцый кожнага памеру і прапорцыі іх ужывальнасці» [2, с. 39]. А. Важык таксама адзначыў моцную сувязь характару мовы і вершаванай сістэмы на пэўнай мове: «Залежнасць версіфікацыі ад мовы, моўная абумоўленасць форм – гэта з’ява, якую трэба ўлічыць у першую чаргу. Асобныя формы маюць пэўныя сталыя ці статыстычныя рысы, што вынікаюць з моўнай прыроды, з моўнага матэрыялу» [3, с. 8].

Значную ролю для развіцця беларускага і польскага вершавання адыграла творчасць Янкі Лучыны. На сістэму вершавання паэта зрабілі ўплыў тры літаратуры і тры вершаваныя сістэмы: руская літаратура (сілаба-танічная сістэма), польская літаратура (сілабічная сістэма), беларуская літаратура (танічная сістэма). Апрача гэтага, Янка Лучына дасканала валодаў старажытнагрэчаскай, французскай і нямецкай мовамі, што таксама паўплывала на сістэму яго вершавання. Асаблівасці польскамоўнай сістэмы вершавання Янкі Лучыны адлюстраваны ў табл. 1.

З табл. 1 вынікае, што ў польскамоўнай спадчыне Янкі Лучыны пераважае сілаба-танічная сістэма вершавання, якая складае 1217 радкоў, або 85%, а сілабічная – 210 радкоў, або 15%. Такая вялікая перавага сілаба-танічнай сістэмы была нечаканай для тагачаснай польскай паэзіі, у гэтым праяўляецца наватарства Янкі Лучыны.

Тэарэтык-вершазнавец В. Рагойша звярнуў увагу на перавагу сілаба-танічнай сістэмы ў творчасці паэта: «Калі ўлічыць напісанае Янкам Лучынам сілаба-тонікай не толькі на беларускай, але на польскай і рускай мовах, то, відаць, па колькасці выкарыстаных сілаба-танічных памераў з ім не можа параўнацца беларуская вершатворчасць за ўсё XIX ст.» [4, с. 101].

З прааналізаваных вершаў чатыры напісаны толькі ў сілабічнай сістэме: «Na jubileusz Orzeszkowej», «Towarzyszu i Bracie!», «Mój Panie Aleksandrze!», «Winiary». Іншыя напісаны або ў двох сістэмах, або ў сілаба-танічнай. Пералічаныя творы адносяцца да пэўных класіцыстычных жанраў – ода («Na jubileusz Orzeszkowej»), вершаваны ліст («Towarzyszu i Bracie!» і «Mój Panie Aleksandrze!»), санет («Winiary»), якія былі добра распрацаваны ў польскай літаратуры, таму паэт не пажадаў адступаць ад традыцыі.

Табліца 1. Метрычны рэпертуар польскамоўнай паэзіі Янкі Лучыны

Table 1. Metrical repertoire of Polish-lingual poetry by Yanka Luchina

Назва верша	Строфіка і рыфма	Памер верша	Сістэма вершавання	Колькасць і ўпарадкаванне радкоў
«Lirnik wioskowy»	(АВСВ)×14 у няцотных радках унутраная рыфма	Ан4Цу1Ан2 Ан4Цу1Ан2	С.-г.	56 (20+4+12+4×3+8)
«Dwie zorze»	(АВАВ)×10	Д4Цу1Д3 Д4Цу1Д3	С.-г.	40 (4×10)
«Na przewozie»	(АВАВ)×15	Д4Цу1Д3 Д4Цу1Д3	С.-г.	60 (2+18+12+8×2+4+8)
«Pyszny widok»	АВВССАВ (АВАВ)×5 АВВА (АВАВ)×4 АВВА АВАВСС	Х4	С.-г.	57 (7+12+16+4×2+8+6)
«Ja umierać nie chcę...»	(АВАВ)×7	Х6Ц	С.-г.	28 (4×7)
«Na cmentarzu»	(АbАb)×8	Д4Цу1Д3 Д4Цу1Д3	С.-г.	32 (8×2+4×2+8)
«Gdzieś ty moja piosenka?»	(АВАВ)×4 АВВА (АВАВ)×2 АВВА	Ам2	С.-г.	32 (8+4+8+4×3)
«Kurs literatury powszechnej końca XIX wieku»	(АВАВ)×5	Х4	С.-г.	20 (4×5)
«Na jubileusz Orzeszkowej»	(АВАВ)×4	С11Ц5	С.	16 (4×4)
«Z dziejów życia i pieśni»	(АВАВ)×35	С10Ц5 (92 радкі) Д2 (48 радкоў)	С. С.-г.	140 ((4+8+4)+(4+6+2+4)+ (4+8+4)×4+(4×11))
«W pogoni za szczęściem»	(АВАВ)×6	Ам4ЦАм3 Ам4ЦАм3	С.-г.	24 (4×6)
«Co lubię?»	АВВА (АВАВ)×6 (АВВА)×2	С13Ц7 (20 радкоў) Я2 (12 радкоў) Х4 (4 радкі)	С. С.-г.	36 (8+4×8)
«Plus quam perfectum»	(АВАВ)×17 ААВВ (АВАВ)×4 АВВА (АВАВ)×6 АВВА	Х4	С.-г.	120 (4×2+12×2+4+12+ 16+12×2+20+4×3)
«Piosnka oracza»	(АВАВ)×11	Х3	С.-г.	44 (4×11)
«Przedwiośnie»	(АВАВ)×11	Ам4ЦАм3 Ам4ЦАм3	С.-г.	24 (4×6)
«Na powodzian»	(АВАВ)×6	Х4Ц	С.-г.	68 (4+(10+12)×2+20)
«O zmroku»	ААВВ...	Х4	С.-г.	40 (4×10)
«Obrazek»	(АВАВ)×9 ААВВ (АВАВ)×19	Ан2	С.-г.	116 (4×29)
«Jesień (Chłodny, ostry, przenikliwy...)»	ААВВ...	Х4Ц	С.-г.	46
«Ruń»	(АВАВ)×7	Х3	С.-г.	28 (4×7)
«Pożegnanie»	ААВВ...	Ан4Цн1	С.-г.	16 (10+6)

Назва верша	Строфіка і рыфма	Памер верша	Сістэма вершавання	Колькасць і ўпарадкаванне радкоў
«Do poety»	AABB... ABAB AABB... ABBA AABB... ABAB	Ам2Ц	С.-т.	44 (10+12×2+10)
«Kołysanka»	(ABAB)×4 AABB... (ABAB)×4	X3 (32 радкі)	С.-т.	38 (4×3+6+4×4)
		X4 (6 радкоў)		
«Głos tłumu»	(ABAB)×7	Ам4ЦАм3 Ам4ЦАм3	С.-т.	28 (4×7)
«Czarne myśli»	(ABAB)×15	С10ц5 (24 радкі)	С.	60 (4×15)
		Д4Цу1Д4Цу1 Д4Цу1Д2 (36 радкоў)	С.-т.	
«Wiosna»	(ABAB)×3	Ам3	С.-т.	12 (4×3)
«Upał przed burzą»	(AbAb)×5	Я5	С.-т.	20 (4×5)
«Mróz»	(ABAB)×4	Ам4ЦАм3 Ам4ЦАм3	С.-т.	16 (4×4)
«Serenada»	(AbAb)×3	X4Ц	С.-т.	12 (4×3)
«Maj»	(aBaB)×4	Я4ЦЯ2Я4ЦЯ2	С.-т.	16 (4×4)
«Towarzyszu i Bracie!»	ABAB AABB (ABAB)×6	С13Ц7	С.	32
«Jesień (Puste w koło legły niwy...)»	(ABAB)×6	X4	С.-т.	24 (8×3)
«Mój Panie Aleksandrze!»	(AABB)×3	С13Ц7	С.	12
«I szumią i z wiatrem falują jak morze...»	(ABAB)×4	Ам4ЦАм3 Ам4ЦАм3	С.-т.	16 (4×4)
«Winiary»	(ABAB)×2 ABABAB	С13Ц7	С.	14 (4×2+3×2)
«Wisła»	(AbAb)×4	X4	С.-т.	16 (4×4)
«Nie dla wszystkich uroczysta...»	ABABCC (ABAB)×2 AABCBC ABAB	X4Ц	С.-т.	24 (6+8+6+4)

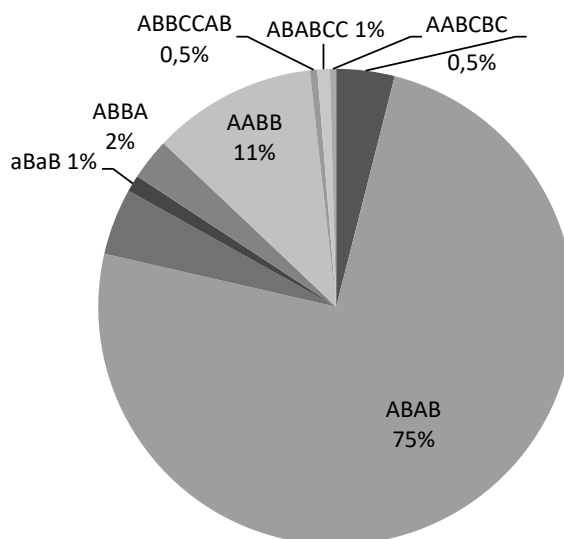
На перавагу сілаба-танічнай сістэмы ў паэзіі Янкі Лучыны значна паўплывала збліжэнне верша з фальклорнымі традыцыямі. М. Грынчык адзначыў: «Аб моцным уплыве фальклорных традыцый на версіфікацыйную сістэму беларускай сілаба-тонікі на пачатковым этапе сведчыць не толькі ўнутраная “апавядальная” раскаванасць верша Лучыны. У яго творчасці сустракаюцца і жывыя ўзоры, і перайманні народнай паэтыкі, асабліва “калькі” распаўсюджаных народна-песенных форм і памераў» [1, с. 143].

Яшчэ адна рыса, якая з’яўляецца новай для польскай паэзіі, – мужчынская рыфма. Мужчынская рыфма пачала шырока выкарыстоўвацца ў польскай паэзіі толькі ў канцы XIX ст. У лірычнай творчасці Янкі Лучыны няма верша з выключна мужчынскімі рыфмамі, але ёсць тыя, у якіх мужчынская рыфма чаргуецца з жаночай: «Na cmentarzu», «Upał przed burzą», «Serenada», «Maj», «Wisła».

На мал. 1 паказаны суадносіны пэўных відаў рыфмы і тыпаў рыфмоўкі ў польскамоўнай лірыцы Янкі Лучыны.

З мал. 1 вынікае, што часцей за ўсё Янка Лучына выкарыстоўваў перакрываваную рыфмоўку, якая разам складае 81%, або 1162 радкі. Толькі ў адным вершы ўжыта ўнутраная рыфма – у вершы «Lirnik wioskowy», у якім выяўляецца творчае крэда паэта, таму ён выкарыстаў арыгінальны прыём, каб зрабіць верш больш запамінальным і ўражваючым:

Liro ty moja śpiewna! – dziś na świecie, rzecz pewna,
 Żle w lirycznym zawodzie.
 Ludzie dbają nie wiele i o hymny w kościele
 I o piosnki w gospodzie.
 Nie pytają społecznie ni o modły, ni pieśni,
 Wiek realny zawitał.
 Wszędzie troska mozolna, dawny zasób znikł zwolna,
 Wyczerpano kapitał [5, s. 71].

Мал. 1. Суадносiны вiдаў рыфмы i тыпаў рыфмоўкi ў польскамоўнай лiрыцы Янкi Лучыны
 Fig. 1. Correlation of views of rhyme and types of rhyming in Polish-lingual lyric by Yanka Luchina

Большасць вершаў Янкі Лучыны складаецца з чатырохрадковых строф, крыху радзей паэт падзяляе вершы на актэты, дзесяці- і дванаццацірадковыя. Некаторыя вершы («Jesień (Chłodny, ostry, przenikliwy)», «Towarzyszu i Bracie!», «Mój Panie Aleksandrze!») аднастрофныя.

Многія вершы маюць непастаянны або свабодны падзел на строфы. Напрыклад, радкі ў вершы «Na przewozie» аб'яднаны ў двух-, васьмнаццаці-, дванаццаці-, васьмі- і чатырохрадковыя строфы, што звязана з неабходнасцю выяўлення розных думак: спачатку лірычны герой захапляецца нёманскім пейзажам, пасля разважае пра лёс вяскоўцаў і ў канцы супрацьпастаўляе сялян гараджанам.

У вершы «Pyszny widok» радкі падзелены на сямі-, дванаццаці-, шаснаццаці-, чатырох-, васьмі-, шасцірадковыя строфы. Спачатку лірычны герой захапляецца каўказскім пейзажам, супастаўляе яго з роднымі краявідамі, пасля назірае за грузінкай, што выконвае лезгінку, успамінаючы сваіх зямлячак.

Вельмі рэдка ў паэзіі Янкі Лучыны сустракаюцца секстэты. У вершы «Kołysanka» ў секстэт заключаны пазітыўныя надзеі на будучыню сына, у той час, як у іншых радках маці выказвае занепакоенасць пра лёс сына, прадчуванне яго складанага жыцця:

Śpij!.. Śpij!.. me kochanie!
 Jutro pięknie słońko wstanie,
 Znow na łąkę i na pole
 Ty wylecisz, mój sokole.
 Tam Ci ptaszę zaszcebiota.
 Śpij!.. dziecino, moja złota! [5, s. 139].

Толькі ў вершы «Nie dla wszystkich uroczysta» прысутнічаюць два секстэты. Выкарыстанне аднаго з іх звязана з неабходнасцю паказу цяжкіх жыццёвых і працоўных умоў у святочны дзень, а другога – з патрэбай выказвання віншавання з Нараджэннем Хрыстовым:

Nie dla wszystkich uroczysta
Gwiazdka wiliji świętem błyska.
Żołnierz, strażak, maszynista
Przy nim palacz u ogniska
W pracy ciężkiej, lejąc poty,
Ujrzą gwiazdki promyk złoty...

.....
Nie każdemu żona, matka,
Łamiąc szczerze chleb opłatku,
W uroczystej powie chwili:
«Dajże, Boże! byśmy zdrowi
Na rok przyszły już dożyli
Kolendować Chrystusowi» [6].

Адзін раз у лірычнай творчасці Янкі Лучыны (верш «Pyszny widok») ужыта септыма. Лірычны герой знаходзіцца ў надзвычай эмацыянальным стане, каб перадаць наплыў пачуццяў, паэт падаўжае страфу:

Pyszny widok gór Kaukazu!
Tam na skałach skał gromada,
Z wiecznych śniegów wód kaskada
Z rykiem pędzi po opoce,
Pienistymi wały grzmoce,
Huknie, błysnie i odrazu
W przepaściątą czeluść wpada [5, s. 79].

Версіфікацыйнай сістэме Янкі Лучыны характэрна спалучэнне розных памераў і сістэм вершавання ў адным творы. З 37 прааналізаваных польскамоўных вершаў 33 монаметрычныя і 4 поліметрычныя. Пераход ад аднаго памеру ці сістэмы вершавання ў іншыя абумоўлены неабходнасцю ўвасаблення розных думак і пачуццяў у пэўных радках.

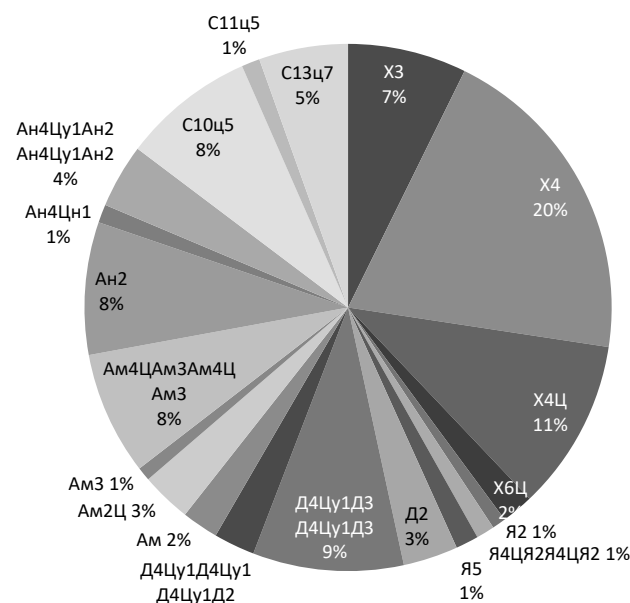
В. Рагойша ў манаграфіі «Беларускае вершаванне» разважае наконт мэтазгоднасці замацавання за пэўным вершаваным памерам «адной нейкай жанрава-тэматычнай сферы, для выяўлення нейкага аднаго матыву» [4, с. 124]. Ён прыходзіць да высновы, што «ў свядомасці ўспрымальніка, гэтаксама як і стваральніка, паэзіі нярэдка існуе пэўны эмацыянальна-экспрэсіўны стэрэатып, звязаны з тым ці іншым вершаваным памерам. Гэты стэрэатып успрымання засноўваецца на нейкай айчыннай ці замежнай вершаванай традыцыі, звязаны з найбольш яскравымі, шырока вядомымі творамі ці ўсёй творчасцю буйнога паэта» [4, с. 125].

Шматзначнасць і разам з тым абмежаванасць кожнага вершаванага памеру пэўным значэннем вызначыў таксама Б. Тамашэўскі: «Амаль кожны памер мае некалькі афектыўных варыянтаў, і, аднак, кожны памер абмежаваны магчымасцямі, толькі яму ўласцівымі. Калі два вершы аднолькавага памеру і могуць самім сваім рытмам выклікаць розныя настроі, то ніяк немагчыма адваротнае, каб два вершы, напісаныя рознымі памерамі, валодалі аднолькавай афектыўнай афарбоўкай. Кожны памер шматзначны, але сфера яго значэння заўсёды абмежавана і не супадае са сферай, якая належыць іншаму памеру» [7, с. 39].

У вершы «Z dziejów życia i pieśni» радкі, у якіх лірычны герой апавядае пра канкрэтныя рэальныя падзеі са свайго жыцця, напісаны сілабічным дзесяціскладовікам з цэзурай пасля пятага складу. Гэтыя радкі найбольш важныя для выяўлення галоўнай ідэі верша. А радкі, у якіх увасабляюцца часцей абстрактныя з'явы (эмоцыі, думкі, мары, снабачанні), напісаны двухстопным дактылем.

У творы «Co lubię?» асноўны змест выражаюць радкі, напісаныя сілабічным трынаццаціскладовікам з цэзурай пасля сёмага складу. Радкі, напісаныя двухстопным ямбама, выконваюць ролю лірычнага адступлення. У апошняй страфе, якая напісана чатырохстопных харэем, падводзіцца вынік усяго вышэйсказанага.

Верш «Czarne myśli» падзелены на дзве часткі. Першая – медытацыя лірычнага героя – напісана сілабічным дзесяціскладовікам з цэзурай пасля пятага складу. Другая – апастрофа да песні – напісана наступным памерам: Д4Цу1Д4Цу1Д4Цу1Д2.

Мал. 2. Суадносіны памераў і сістэм вершавання ў польскамоўнай паэзіі Янкі Лучыны

Fig. 2. Correlation of feet and systems of versification in Polish-lingual lyric by Yanka Luchina

У творы «Kołysanka» радкі, напісаныя трохстопным харэем, выяўляюць прадчуванне небяспекі ў жыцці. У радках, напісаных чатырохстопным харэем, думкі выключна пазітыўныя.

На мал. 2 паказаны працэнтныя суадносіны радкоў, напісаных пэўным памерам і сістэмай вершавання ў польскамоўнай лірыцы Янкі Лучыны.

Мал. 2 паказвае, што дактыль складае 15% ад агульнай колькасці, анапест – 13%, амфібрахій – 15%. Паміж частотнасцю выкарыстання трохскладовых памераў розніца невялікая, чаго нельга сказаць пра двухскладовыя памеры. Харэем напісана 40%, а ямбаў – 3%. Харэй у вялікай ступені характэрны для народнай творчасці. Ужываючы яго з такой вялікай частотнасцю, Янка Лучына наблізіў сваю паэзію да народнай. Перавага харэя тлумачыцца і тым, што паэт хацеў стварыць у вершы гутарковую інтанацыю і зрабіць яго ўспрыманне больш лёгкім, даступным шырокаму колу чытачоў. Сілабічныя віды верша складаюць 14%.

На перавагу сілаба-танічнай сістэмы ў паэзіі Янкі Лучыны значна паўплывала збліжэнне верша з фальклорнымі традыцыямі, што заўважыў М. Грынчык: «Аб моцным уплыве фальклорных традыцый на версіфікацыйную сістэму беларускай сілаба-тонікі на пачатковым этапе сведчыць не толькі ўнутраная “апавядальная” раскаванасць верша Лучыны. У яго творчасці сустракаюцца і жывыя ўзоры, і перайманні народнай паэтыкі, асабліва “калькі” распаўсюджаных народна-песенных форм і памераў» [1, с. 143].

Двухскладовымі памерамі напісана 617 радкоў, што складае 51% ад агульнай колькасці з напісанага ў сілаба-танічнай сістэме, трохскладовымі – 600 радкоў, або 49%. Зыходзячы з гэтага, можна сказаць, што Янка Лучына прыкладна з аднолькавай частотнасцю карыстаўся як двух-, так і трохскладовымі памерамі ў польскамоўнай лірыцы. У сілаба-танічнай сістэме паэт выкарыстаў 17 розных памераў, у сілабічнай ужыў 3 віды.

Вышэй прыводзіліся думкі М. Гаспарава і А. Важыка аб пэўнай залежнасці сістэмы вершавання ад асаблівасцей мовы, на якой ствараюцца вершы. Як ужо адзначалася, у польскай мове пастаянны націск на перадапошнім складзе, таму польскай літаратуры больш характэрна сілабічная сістэма. У беларускай мове націск свабодны, у сувязі з чым беларускамоўныя вершы лёгка ствараюцца ў сілаба-танічнай сістэме. І. Ралько падкрэсліў адпаведнасць сілаба-танічнага верша прасадычнай сістэме беларускай мовы: «Беларускія сілаба-танічныя вершы – гэта адна з сістэм вершаскладання, якая найбольш адпавядае прасадычным асаблівасцям беларускай мовы» [8, с. 33].

Асаблівасці вершаскладання Янкі Лучыны на беларускай мове прадстаўлены ў табл. 2.

Табліца 2. Метрычны рэпертуар беларускамоўнай паэзіі Янкі Лучыны

Table 2. Metrical repertoire of Belarusian-lingual poetry by Yanka Luchina

Назва верша	Строфіка і рыфма	Памер верша	Сістэма вершавання	Колькасць і ўпарадкаванне радкоў
«Усёй трупце дабрадзея Старыцкага беларускае слова»	(АВАВ)×6	С12Ц6	С.	24 (4×6)
«Дабрадзёю артысту Манько»	(АВАВ)×9	Х4	С.-т.	35 (4×9–1)
«Заходзіць сонца за горы...»	(АВАВ)×8	АС3/8	Т.	32 (4×8)
«Вясна»	abab...	Ан4	С.-т.	16
«Роднай старонцы»	(АВАВ)×6	Д4	С.-т.	24 (4×6)
«Пакуль новы год настане на свеце...»	ААВВ...	С11Ц5	С.	16
«Пагудка»	ААВВ...	Х7	С.-т.	16
«Што птушкі казалі»	(АВАВ)×9	Х4343	С.-т.	34 (4×9–2)
«Каршун»	(abab)×9	Я4	С.-т.	36 (4×9)
«Сівер»	abab...	Ан4	С.-т.	8
«Што думае Янка, везучы дровы ў горад»	АВАВСДС АВВСДДАД АВССДАД АВВСДДАДА	Х4	С.-т.	31 (7+8+7+9)
«Дзень за днём»	ААВВ...	Ан2	С.-т.	16

З табл. 2 вынікае, што ў беларускамоўнай спадчыне Янкі Лучыны таксама пераважае сілаба-танічная сістэма вершавання, што разам складае 216 радкоў, або 75%, сілабічная сістэма складае 40 радкоў, або 14%, танічная – 32 радкі, або 11%.

Як і ў польскамоўнай творчасці, сярод беларускамоўных вершаў Янкі Лучыны ў сілабічнай сістэме напісаны вершы-прысвячэнні: «Усёй трупце дабрадзея Старыцкага беларускае слова» (трупце Міхайлы Старыцкага) і «Пакуль новы год настане на свеце...» (чытачам «Северо-Западнага календаря»).

Выкарыстанне мужчынскай рыфмы ў беларускамоўнай творчасці Янкі Лучыны больш шырокае. У адрозненне ад польскамоўнай спадчыны, дзе мужчынская рыфма ўжываецца толькі разам з жаночай, у беларускамоўнай творчасці паэта ў трох вершах ужыта толькі мужчынская рыфма: «Каршун», «Сівер», «Вясна». Мужчынская рыфма больш характэрна для беларускай паэзіі, таму ў беларускамоўных вершах Янка Лучына выкарыстоўваў яе з большай упэўненасцю.

У адным вершы можна назіраць дактылічную рыфму. Але яна не з'яўляецца сістэмнай, а ўжываецца толькі ў некаторых радках, саступаючы ў наступных радках месца жаночай рыфме:

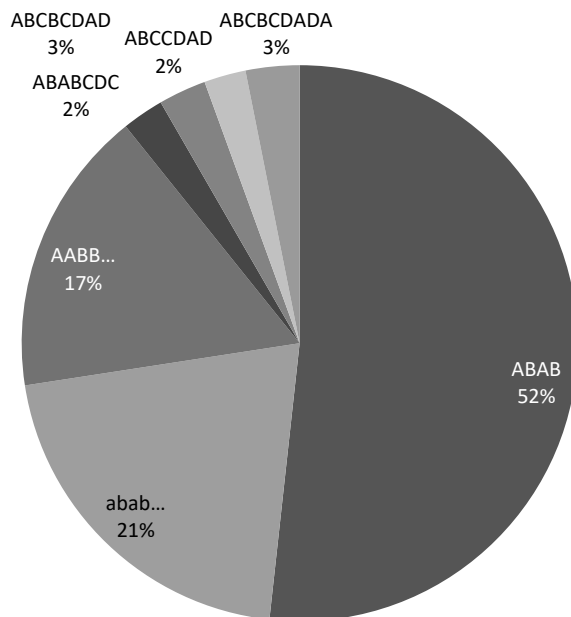
Ты параскінулась лесам, балотамі,
Выдмай пясчанай, неураджайнаю,
Маці-зямліца, і умалотамі
Хлеба нам мерку не даш звычайную [9, с. 27–28].

(«Роднай старонцы»)

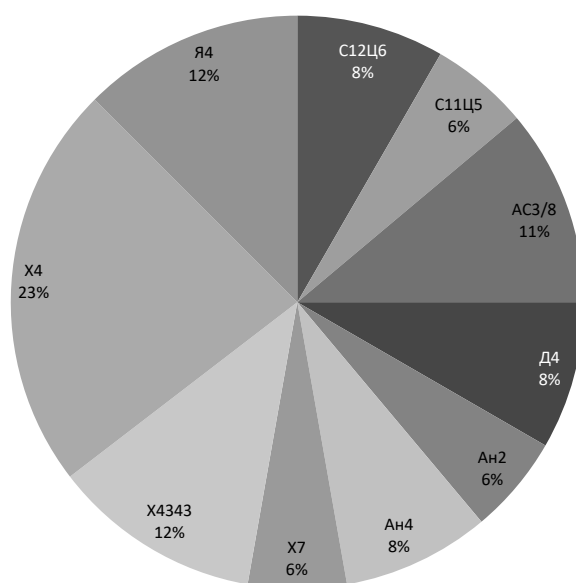
Суадносіны відаў рыфмы і тыпаў рыфмоўкі ў беларускамоўнай спадчыне Янкі Лучыны прадстаўлены на мал. 3.

Мал. 3 паказвае, што ў большай частцы беларускамоўнай лірыкі Янка Лучына выкарыстаў перакрываваную рыфмоўку і жаночую рыфму, наступнае па колькасці месца займае перакрываваемая рыфмоўка і мужчынская рыфма, а таксама значнае месца мае сумежная рыфмоўка з жаночай рыфмай. У адрозненне ад польскамоўнай лірыкі, у беларускамоўнай паэзіі Янка Лучына ні разу не выкарыстаў кальцавую рыфмоўку.

У параўнанні з польскамоўнай спадчынай, у беларускамоўнай лірыцы падзел на строфы больш сістэматычны. Беларускамоўныя вершы Янкі Лучыны ў большасці падзелены на катрэ-

Мал. 3. Суадносіны відаў рыфмы і тыпаў рыфмоўкі ў беларускамоўнай лірыцы Янкі Лучыны
 Fig. 3. Correlation of views of rhyme and types of rhyming in Belarusian-lingual lyric by Yanka Luchina

Мал. 4. Суадносіны памераў і сістэм вершавання ў беларускамоўнай паэзіі Янкі Лучыны
 Fig. 4. Correlation of feet and systems of versification in Belarusian-lingual lyric by Yanka Luchina

ны, або аднастрофныя. Толькі адзін верш («Што думае Янка, везучы дровы ў горад») падзелены на дзве септэмы, адзін актэт і адну нону, але строфы не адрозніваюцца па змесце, як у польскамоўнай творчасці.

На мал. 4 прадстаўлены суадносіны пэўных вершаваных памераў і сістэм вершавання ў беларускамоўнай паэзіі Янкі Лучыны.

У адрозненне ад польскамоўнай паэзіі, дзе Янка Лучына выкарыстаў усе трох- і двухскладовыя памеры, у беларускамоўнай лірыцы не быў ужыты амфібрахій. Таксама, як і ў польскамоўнай творчасці, у беларускамоўнай спадчыне найбольшае месца займае харэй, які складае 41% ад агульнай колькасці. Наступнае месца па колькасці займаюць анапест і сілабічныя віды, што складаюць па 14%. Ямб складае 12%, дактыль – 8%, акцэнтна-складовы верш – 11%. Пры

параўнанні колькасці выкарыстання двух- і трохскладовых памераў значна пераважаюць двухскладовыя, што складаюць 152 радкі, або 71% ад агульнай колькасці з напісанага ў сілаба-танічнай сістэме, а трохскладовыя памеры складаюць толькі 64 радкі, або 29%. У сілаба-танічнай сістэме паэт выкарыстаў 7 розных памераў, у сілабічнай ужыў 2 віды. У адрозненне ад польскамоўнай творчасці, Янка Лучына ў беларускамоўнай лірыцы выкарыстаў танічную сістэму вершаскладання, што ў польскамоўнай паэзіі было б немагчыма.

Рускамоўная лірыка Янкі Лучыны займае невялікае месца. Рускай мове, як і беларускай, уласцівы свабодны націск. У рускай паэзіі XIX ст. сярод вершаваных памераў найбольшае месца займаў ямб. Янка Лучына, ствараючы рускамоўныя вершы, прытрымліваўся традыцыі.

Вершаванне Янкі Лучыны на рускай мове прадстаўлена ў табл. 3.

Табліца 3. Метрычны рэпертуар рускамоўнай паэзіі Янкі Лучыны

Table 3. Metrical repertoire of Russian-lingual poetry by Yanka Luchina

Назва верша	Строфіка і рыфма	Памер верша	Сістэма вершавання	Колькасць і ўпарадкаванне радкоў
«Не ради славы иль расчёта...»	(AbAb)×10	Я4	С.-т.	40
«По поводу 100-летней годовщины со дня рождения лорда Байрона»	(AbAb)×5	Я4	С.-т.	20 (4×5)
«Джюбеліні-Рядноўй в памяць бенефиса 22 февраля в Минске в 1891 г.»	(AbAb)×5	Я6	С.-т.	20

Рускамоўная лірыка Янкі Лучыны малая па колькасці і разнастайнасці выкарыстання пэўных вершаваных сістэм, памераў, відаў рыфмы і тыпаў рыфмоўкі. Усе 3 вершы напісаны ў сілаба-танічнай сістэме – ямба, у іх перакрываюцца рыфмоўка. Характэрнай асаблівасцю рускамоўнага вершавання Янкі Лучыны з'яўляецца тое, што ва ўсіх вершах жаночая рыфма чаргуецца з мужчынскай.

Вывады. Наватарства Янкі Лучыны ў галіне вершавання заключаецца ў тым, што пад уплывам рускай паэзіі, якую ён перакладаў, беларускай мовы і вуснай народнай творчасці ён стварыў параўнальна вялікую колькасць польскамоўных вершаў на польскай мове ў сілаба-танічнай сістэме.

Пісьменнік пачаў выкарыстоўваць мужчынскую рыфму, якая дагэтуль у польскамоўнай паэзіі была вельмі рэдкай з'явай і выкарыстоўвалася часцей для эксперыменту, а ў паэзіі Янкі Лучыны яна выглядае абсалютна натуральна.

У некаторых вершах Янка Лучына спалучае розныя вершаваныя памеры і сістэмы вершавання. Гэта акалічнасць не выклікае ўражання эклектыкі. Такія прыёмы садзейнічалі выяўленню розных думак і пачуццяў у тэкставай прасторы верша. Янка Лучына зрабіў прыкметны ўклад у станаўленне і развіццё вершавання ў літаратуры Беларусі XIX ст.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Грынчык, М. М. Шляхі беларускага вершаскладання / М. М. Грынчык. – Мінск: Выд-ва БДУ, 1973. – 263 с.
2. Гаспаров, М. Л. Современный русский стих: метрика и ритмика / М. Л. Гаспаров. – М.: Наука, 1974. – 488 с.
3. Ważyk, A. Mickiewicz i wersyfikacja narodowa / A. Ważyk. – Warszawa, 1954. – 197 с.
4. Рагойша, В. П. Беларускае вершаванне: вучэбна-метадычны дапаможнік для студэнтаў вышэйшых навучальных устаноў па спецыяльнасці «Беларуская філалогія (па напрамках)» / В. П. Рагойша. – Мінск: БДУ, 2011. – 207 с.
5. Poezje Jana Nieśtuchowskiego. – Warszawa, 1898. – 156 s.
6. Biblioteka Narodowa (Warszawa). Zakład Rękopisów. – Rękopis 5370. – Akwarelki myśliwskie.
7. Томашевский, Б. В. Стих и язык / Б. В. Томашевский. – М.; Л.: Гос. изд-во худож. лит., 1959. – 472 с.
8. Ралько, І. Д. Верш і мова: праблемы тэорыі і гісторыі беларускага верша / І. Д. Ралько. – Мінск: Навука і тэхніка, 1986. – 261 с.
9. Лучына, Я. Творы: вершы, нарысы, пераклады, лісты / Я. Лучына; уклад., прадм. і камент. У. Мархеля. – Мінск: Маст. літ., 2001. – 206 с.

References

1. Grynchuk M. M. *The way the Belarusian poetry*. Minsk, Publishing House of the Belarusian State University, 1973. 263 p. (in Belarusian).
2. Gasparov M. L. *Modern Russian verse: metrics and rhythmic*. Moscow, Nauka Publ., 1974. 488 p. (in Russian).
3. Wazyk A. *Mickiewicz i wersyfikacja narodowa* [Mitskiewich and national versification]. Warsaw, Czytelnik, 1954. 199 p. (in Poland).
4. Ragoisha V. P. *Belarusian versification*. Minsk, Belarusian State University, 2011. 207 p. (in Belarusian).
5. *Poezje Jana Niesluchowskiego* [Poetry by Yan Niesluhowski]. Warsaw, 1898. 156 p. (in Poland).
6. Akwarelki myśliwskie [Hunting aquarelles]. *Biblioteka Narodowa (Warszawa). Zakład Rekopisów. Rekopis 5370* [National Library. Institute of the manuscripts. Manuscript 5370]. (in Poland).
7. Tomashevskii B. V. *Verses and language: philological essays*. Moscow, Leningrad, Goslitizdat Publ., 1959. 471 p. (in Russian).
8. Raľko I. D. *Verses and language: the problems of theory and history Belarus verse*. Minsk, Navuka i tekhnika Publ., 1986. 261 p. (in Belarusian).
9. Luchyna Ya. *Works: verses, essays, translations, letters*. Minsk, Mastatskaya litaratura Publ., 2001. 206 p. (in Belarusian).

Информация об авторе

Круглова Ольга Валентиновна – аспирант. Белорусский государственный университет (ул. К. Маркса, 31/56, 220030, Минск, Республика Беларусь). E-mail: kruglova_olga92@mail.ru

Information about the author

Olga V. Kruglova – Postgraduate student. Belarusian State University (31/56 K. Marks Str., 220030 Minsk, Belarus). E-mail: kruglova_olga92@mail.ru